

Gustav Westberg og Karin Idevall Hagren

**Åtråvärda samer: om reseberättelser som
affektiv resurs i tidig ursprungsturism**

**Desirable Sámi: On Travelogues as Affective
Resource in Early Indigenous Tourism**

Tidsskriftet Sakprosa

Bind 14, Nummer 1

© 2022

10.5617/sakprosa.8917

Sammendrag

Sedan massturismens födelse har åtrån efter autentiska upplevelser projicerats på samisk kultur. Med ett fokus på hur den tidiga ursprungsturismens sakprosagenrer etablerar det samiska som något åtråvärt att uppleva för turister, blottlägger denna artikel hur turister positioneras känslomässigt i reseberättelser från Sápmi, publicerade i Svenska Turistföreningens årsskrift 1886–1914. Artikeln ramas in som en affektiv diskursanalys och undersöker hur reseberättelserna skildrar mötet mellan turister och samer i termer av aktantroller, och hur den narrativa strukturen positionerar läsaren känslomässigt. Resultatet visar hur den föreställda turistens åtrå efter samer utgör en blandning av lust, attraktion, äckel och välbefinnande. Artikeln argumenterar att dessa affektiva positioner har sin klangbotten i koloniala och rasbiologiska ideal. Avslutningsvis uppmanar artikeln till fortsatta affektiva diskursanalyser av ursprungsturismens sakprosatexter, med ett särskilt fokus på hur turister och samer positioneras genom ambivalenta och motstridiga känslor.

Nøkkelord: affekt, kolonialism, samer, Sápmi, Svenska Turistföreningen, ursprungsturism, reseberättelser, åtrå, autenticitet

Abstract

Since the booming of mass tourism, the desire for authenticity has been projected on Sámi culture. With a focus on how early indigenous tourism established Sámi culture as desirable, this article unpacks how tourists are affectively positioned through travelogues in the Swedish Tourist Association's yearbooks 1886–1914. The article is framed as an affective discourse study, and the travelogues are investigated with respect to how encounters between tourists and Sámi people are represented in terms of actant roles, and further, how such representations afford certain affective positions to the ideal reader

of the travelogues. The results show how the desire for Sámi culture constitutes a mix of emotions such as lust, attraction, disgust, and well-being. The article argues that these affective positions resonate with colonial and scientific racism ideals. Concludingly, the article calls for further affective discourse studies of how tourists and Sámi people are positioned through ambiguous and conflicting emotions within indigenous tourism.

Keywords: Affect, colonialism, Sámi, Sápmi, Swedish Tourist Association, indigenous tourism, travelogues, desire, authenticity

Om forfatterne:

Gustav Westberg är filosofie doktor i nordiska språk och docent i svenska språket vid Örebro universitet. Hans forskning är grundad i multimodal kritisk diskursanalys, och har på sistone kretsats kring affekt i kommersiella och politiska diskurser. Några aktuella publikationer är "Affect as a multimodal practice" (2021) i *Multimodality and Society*, "Desiring the indigenous: affective commodification of the Sámi" (2021) i *Social Semiotics*, "Affective Rebirth: Discursive gateways to contemporary national socialism" (2021) i *Discourse & Society* och "Corona, vaghet och skam: om myndighets-kommunikation och affekt på sociala medier (2020) i *Språk & Stil*.

Karin Idevall Hagren är filosofie doktor och docent i nordiska språk, och verksam vid Stockholms universitet. Hon forskar huvudsakligen inom diskursanalys med fokus på ämnen som rasism, nationell identitet och sociala kategoriseringar. Några aktuella publikationer är "Othering in discursive constructions of Swedish national identity, 1870–1940" (2021) i *Critical Discourse Studies* och "Nature, modernity, and diversity: Swedish national identity in a touring association's yearbooks 1886–2013" (2020) i *National Identities*.

Åtråvärda samer: om reseberättelser som affektiv resurs i tidig ursprungsturism

Innledning

Sedan turismens födelse under 1700-talet och dess breda genomslag runt sekelskiftet 1900 har åtrån efter icke vardagliga och autentiska upplevelser fungerat som en central drivkraft (Cohen, 1988; Kolbe, 2018; Thurlow & Jaworski, 2010). I en nordisk kontext har samisk kultur visat sig vara en kontinuerlig projektionsyta för sådan åtrå (Hägglund et al., 2019; Viken & Müller, 2006; Viken & Müller, 2017b; Westberg, 2019, 2021b). Under 1600-talet samlade antropologer och företrädare för europeiska hov in samiska hantverk, verktyg, ceremoniella föremål och levande samer för att visa upp en exotisk, icke-europeisk olikhet och underordning (Nordin & Ojala, 2018). Baglo (2011) visar att levande utställningar under 1700- och 1800-talet, där samer och samiska levnadssätt visades upp för betalande publik på muséer, marknader och cirkusar, banade väg för 1800-talets ursprungsturism och dess idéer om samisk kultur som en resurs för kommers och profit. Som del av förra sekelskiftets rasbiologiska praktiker samexisterade sådan kommersialisering med pseudovetenskaplig exploatering av samer och samiska föremål (Broberg, 1995). Rasbiologer som Gustav Retzius och hans efterföljare Herman Lundborg reste runt i Sápmi och samlade genom tvångsundersökningar av samiska kroppar in uppgifter om samers fysiska attribut, men också samiska föremål och mänskliga kvarlevor från gravar (Ljungström, 2004). På Skansen i Stockholm byggde Nordiska muséet efterlikningar av samiska kåtor, inredda med samiska föremål och med samer som turistguider. I förlängningen var många av dessa praktiker del av de nordiska staternas kolonisering av Sápmi. Att representera samer och samisk kultur som något åtråvärt aktualiserar alltså en kolonial kontext (jfr Loomba, 2015; Spurr, 1993).

Massturismens genomslag under 1800-talets senare hälft sammanfaller också med ett utökat utbud av sakprosatexter. Genom bl.a. reseberättelser, vykort och parlörer lockades läsare att resa till, eller åtminstone drömma om, avlägsna platser bortom det vardagliga. I de nordiska länderna bildades nationella turistföreningar. *Den Norske Turistforening* bildades 1868, och i Sverige, som utgör det empiriska sammanhanget för denna studie, bildades *Svenska Turistföreningen* (hädanefter STF) 1885 med målet att ”främja svensk turism och sprida kännedom om land och folk” (Svenonius, 1886, s. 4). Ett centralt medel för detta ändamål var föreningens årsskrift, vari just samer och samisk kultur ägnas ihärdig uppmärksamhet i de tidiga utgåvorna. Turismforskare har betonat att ursprungsturism väver samman ideologiska och ekonomiska intressen med det känslomässiga (Kramvig, 2017; Müller & Viken, 2017), och kommersialisering av språkliga och kulturella minoriteter påverkar hur människor “make sense out of and *feel* about things” (Duchêne & Heller, 2012, s. 8). I ljuset av detta, och som ett svar på Thurlow och Jaworskis uppmaning att studera turismkommunikation med hänsyn till hur ”each and every textual practice provides or promotes a ‘reading position’, a subjectivity constructed by the writer for the ‘ideal reader’” (2010, s. 22), granskar denna artikel de affektiva läsarpositioner som STF etablerar när samisk kultur representeras som en åtråvärd turisterfarenhet. Mer precist syftar artikeln till att genomlysning hur en svensk turistidentitet möjliggörs genom det *affektiva meningsskapande* som kommuniceras i *reseberättelser* i STF:s årsskrifter utgivna 1886–1914.

Detta syfte bottenar i ett empiriskt och ett metodologiskt forskningsintresse. Empiriskt bidrar artikeln till att fördjupa förståelsen av den tidiga ursprungsturismen i Sverige genom att fokusera på det ideologiska arbete som kodas genom affektivt meningsskapande. Artikeln ansluter därmed till det framväxande fält där affekt betraktas som integrerat i diskursiva praktiker och som en resurs för socialt meningsskapande (Fleig & von Scheve, 2020; Westberg, 2020a, b, 2021c). Milani och Richardson (2020) betonar att detta

framväxande fält är i behov av metodisk utveckling för att på detaljnivå visa hur affektivt meningsskapande går till. I ljuset av detta strävar artikeln efter att visa hur det går att tillämpa en affektiv diskursanalys på (historiska) sakprosatexter för att synliggöra deras sociala och ideologiska verkningar.

Med vägledning av det ramverk för affektiv diskursanalys som presenteras i Westberg (2021a), angrips STF:s affektiva meningsskapande på tre nivåer. På textnivå analyseras reseberättelserna med fokus på hur deras narrativa struktur upprättar känslomässiga relationer mellan turistande subjekt och samer. På aktörsnivå fokuserar analysen på hur reseberättelsernas narrativa struktur bjuder in till särskilda affektiva läsarpositioner. Som kommer att framgå positioneras den ideala läsaren genom känslor såsom lust, attraktion, äckel, vämjelse, tillfredsställelse och frustration i relation till hur det samiska gestaltas i reseberättelserna. På en intertextuell nivå uppehåller sig analysen vid hur dessa affektiva positioner förhåller sig till koloniala diskursiva praktiker. Innan analysen presenteras utvecklar följande avsnitt den ideologiska kontext som STF hör hemma i, varpå materialet som ligger till grund för vår analys introduceras. Därefter presenteras studiens analytiska ramverk, resultat och en avslutande kommentar.

Ideologisk kontext

STF är Sveriges äldsta turistförening, och årsskriften, som gavs ut 1886–2013, har haft en stor spridning. År 1900 var upplagan 29 000 och år 1913 hade den ökat till 61 000 (uppgifter hämtade från årsberättelserna i årsskrifterna från 1901 och 1914). Syftet med årsskriften var, enligt stadgarna, dels att redogöra för föreningens aktiviteter, dels att inspirera läsarna till inhemsk turism och instruera dem i praktiska detaljer kring resandet.

STF:s årsskrift var en del av det nationella projekt som kulminerade vid skarven mellan 1800- och 1900-talet. STF:s berättelser om landet Sverige

bidrog till skapandet av en föreställd nationell gemenskap (jfr Anderson, 1983). Vi kan därmed också förvänta oss att berättelserna inbjuder läsarna till en kollektiv nationell identitet, som med utgångspunkt i genren reseberättelse och avsändaren Svenska Turistföreningen kan definieras som en svensk turistidentitet. Med tanke på att nationen Sverige vid den här tidpunkten inte var lika tydligt avgränsad från sina nordiska grannar som idag, kan denna kollektiva identitet ha inkluderat läsare även i andra nordiska länder.

I termer av sakprosa (Tønnesson, 2012) fungerade STF:s texter som yttranden om en (föreställd) vardaglig svensk verklighet, där Norrland och det samiska fungerade som projektyta för idéer om framtidstro vad gäller infrastruktur och naturtillgångar såväl som om nostalgi (jfr Fur, 2016). Tanken på det samiska som något åtråvärt och icke-vardagligt var alltså central för formandet av idéer om det svenska och mer specifikt av en inhemsk, svensk turism (jfr Idevall Hagren, 2020).

Viken & Müller (2017, s. 5) menar att ursprungsturism måste förstås med hänsyn till de koloniala praktiker och diskurser som varit med och format en viss plats som åtråvärd för turism, varför STF:s årsskrift måste belysas i ljuset av såväl koloniala som rasbiologiska förståelseramar.

För det första har reseberättelser spelat en central roll i formandet av koloniala och postkoloniala diskurser (Bhabha, 2012; Loomba, 1998; Pratt 2007; Said, 1978; Spurr, 1993). Said (1978) uppmärksammar hur kolonialmakternas representationer av de koloniserade 'andra' fungerar som maktmedel, i synnerhet genom dikotomier där kolonizatör och koloniserad separeras som civiliserad–primitiv, hög–låg, stark–svag, rationell–irrationell. 'Den andre' förstås alltså som en diskursiv position som formas i relation till ett överordnat västerländskt subjekt (Idevall Hagren, 2021). Lästa i en sådan ram, och med utgångspunkt i att relationen mellan det svenska och det samiska kan jämföras med relationen mellan kolonialmakt och koloniserad,

ingår texterna vi studerar i en praktik som utövar diskursiv kontroll och som kännetecknas av ojämlika maktrelationer.

För det andra har tidigare forskning visat hur hierarkiserande dikotomier aktualiseras när samer kontrasteras mot det svenska i STF:s årsskrifter (Idevall Hagren, 2020). Samer framställs exempelvis som primitiva ”naturbarn”, som ”lägre stående” och som “icke-svenskar” (Idevall Hagren, 2021). Dessutom bidrar rasbiologiska praktiker runt sekelskiftet 1900 (Broberg, 1995) till föreställningar om samer som en särskild ‘ras’, vars autenticitet och essens är beroende av stereotypa fysiska attribut och karaktärsdrag (jfr Baglo, 2011; Hagström Yamamoto, 2010; Mörkerstam, 1999).

Uppfattningen om en hierarkisk skillnad mellan koloniseraren och ’den andre’ problematiseras av Bhabha (2012), som menar att relationen också innefattar en ambivalens. Denna ambivalens uppstår i koloniserarens strävan efter att markera en hierarkisk skillnad gentemot ’den andre’ och på samma gång införliva ’den andre’ i den egna kulturen.

Skildringarna av samer och det samiska i STF:s årsskrift bör slutligen också förstås som del av den nationalromantiska idétradition som var vanlig i svensk och nordisk konst, kultur och turism vid den aktuella tiden (Facos, 1998). Reseberättelserna i årsskrifterna präglas till stor del av storslagna natur- och miljöbeskrivningar som med sina känslomässiga anspelningar bidrog till att stärka en gemensam nationell identitet (Erlandson-Hammargren, 2006; Idevall Hagren, 2020).

Materialurval

En reseberättelse är en återgivning av en resa som skildras ur ett turistperspektiv. I STF har reseberättelserna en tydlig inledning, ett

händelseförlopp, en avslutning och oftast en slutkläm, och skildrar de miljöer, människor och händelser som turisten möter och erfar under sin resa.

De reseberättelser som ingår i vårt material är publicerade i STF:s årsskrift 1886–1914¹. Tidsintervallet motiveras av att denna tid präglades av ideal kopplade till den framväxande moderniteten och en infrastrukturutbyggnad som möjliggjorde en utökad turism i norra Sverige. Dessutom utmärker sig denna period i samlingen av STF:s årsskrifter, som blev tematiska 1915; 1915–1940 har exempelvis varje årsskrift ett landskap som tema. Vidare finns 1886–1914 ett utpräglat fokus på Norrland och resor till fjällen. Det samiska och Sápmi ägnas uppmärksamhet i samtliga årsskrifter under den här perioden, ett mönster som inte har någon motsvarighet för andra teman eller andra regioner i Sverige.

Vårt urvalskriterium för materialet är att reseberättelserna ska utspela sig i Sápmi och att samer eller mer allmänt det samiska ska inneha (minst) en aktantroll (se nedan) i narrativet. En första övergripande analys gav ett urval på 30 reseberättelser, varpå 13 reseberättelser valdes ut, jämnt spridda över tidsperioden (tabell 1). Berättelserna består i huvudsak av skriftspråk och har analyserats i sin helhet. Fotografier, som förekommer mot slutet av det studerade tidsintervallet, har utelämnats ur analysen.

---

¹ Tillgängliga via <http://runeberg.org>.

Tabell 1

År	Titel	Sidantal
1886	Reseskildringar från höga norden	6
1890	En färd till Kålåsens lappkapell, Anjeskutan och Stiklestad	18
1891	Tillbaka över högfjällen	13
1895	Genom Lule lappmark till Ofoten	21
1896	Genom Lule lappmark	14
1898	Sommarlif i högfjällen	22
1900	Till fjälls på en vecka	19
1904	En utflykt till Lappland och bestigning av Kebnekaise	17
1908	Till lapplägret vid Pålnoviken	10
1910	En vecka i Jämtlands fjälltrakter	12
1912	En vinterexpedition till Kebnekaise	15
1913	Till Storvättnehogna och Idrelapparna	11
1914	Vintertur i Lappmarken	27
Totalt		205

Analytiskt ramverk

Artikeln hämtar teoretisk inspiration från det fält som intresserar sig för hur diskurser utövar socialt och ideologiskt arbete genom affektivt meningsskapande (Ahmed, 2014; Glapka, 2019; Milani & Richardson, 2020; Westberg, 2021a,b,c). Ett grundantagande är att det affektiva varken praktiseras inuti eller utanför det individuella och det sociala, utan snarare

cirkulerar mellan olika kontexter, semiotiska artefakter och kroppar (jfr Ahmed, 2014, s. 10). Affekt förstås därför som ett relationellt fenomen som kan mobiliseras utifrån olika sociala syften och som materialiseras diskursivt; artikeln uppmärksammar hur den ideala läsarposition som STF:s reseberättelser etablerar bjuder in till en kollektiv, känslobaserad turistidentitet.

För att packa upp reseberättelsernas affektiva potential tillämpar vi det ramverk som presenteras i Westberg (2021a). Ramverket urskiljer *subjektspositionering*, *strategisk perspektivering* och *affordans* som begreppsliga startpunkter. Diskurser artikulerar nämligen känslomässiga sätt att vara, och sådana affektiva positioner knyter individer till kollektiva gemenskaper och förankrar erfarenheter i kulturella mönster (Ahmed, 2004, 2014). Affektiva positioner är inte inneboende i några semiotiska material eller sakprosatexter, utan uppstår i spänningsfältet mellan en viss intersubjektiv erfarenhet och en semiotisk artefakt. Möjligheten för sådana positioner att fastna på enskilda subjekt är således beroende av såväl ideologisk igenkänning som förlikning. När samisk kultur representeras som åtråvärd i STF:s reseberättelser så måste en ideal läsare därför förlika sig med de ideologiska ramar inom vilka 'samiskhet' fungerar som projektionsyta för åtråvärda upplevelser.

Detta synsätt accentuerar relevansen i att anlägga ett *strategisk perspektiv* vid uttolkningen av affektiva potential. Så argumenterar Westberg (2021a, s. 25) att en analys av affektiv subjektspositionering måste beakta "what the positions do in relation to an institution or a social grouping, as well as with respect to the communicative interests and motives of the participants engaged in the communication". Strategisk perspektivering syftar alltså på ett kritiskt förhållningssätt (Seiler Brylla et al., 2018) som bjuder in till att såväl läsa *med* som *mot* en texts ideologiska perspektiv (Janks, 2010). Denna nivå i analysen är alltså inriktad på att avtäcka de affektiva positionernas ideologiska

och sociala verkningar. I det aktuella fallet läser vi med STF:s reseberättelser genom att anlägga en intersubjektiv tolkningsram som är strategiskt lojal med de nationalistiska och koloniala ideal som redogjorts för i det föregående och som ligger till grund för konstruktionen av samer som den åtråvärde 'andre'. Denna strategiska lojalitet används som en analytisk teknik för att komma åt den ideala, affektiva läsarposition som etableras när åtrån efter det annorlunda projiceras på det samiska.

Vi väljer också att göra kritiska motläsningar av hur den ideala läsarpositionen inordnas i ett kollektiv som hålls samman av koloniala, rasbiologiska och nationalistiska ideal. För att synliggöra detta utgår vi från Spurrs (1993) retoriska karakteristik över koloniala diskurser. Genom intertextuella läsningar synliggör vi bland annat hur åtrå aktualiseras genom *erotisering* och *estetisering* av den kolonialiserade 'andre', och hur *övervakning* appellerar till tillfredsställelse över att ha kontroll över den 'åtråvärde andre'. Inspirerad av Bhabha (2012) reflekterar vi även över reseberättelserna som en ambivalent och flertydig praktik där motstånd rymms.

Med begreppet *affordans* riktar det aktuella ramverket fokus mot hur texter och andra semiotiska material bjuder in till och möjliggör affektivt meningsskapande. För att synliggöra just reseberättelsernas affektiva potential tillämpar vi Greimas (1966) *aktantmodell*, som beskriver texters narrativa djupstrukturer. Aktantbegreppet manifesteras i olika *aktantroller* som betecknar diskursiva snarare än formella funktioner i narrativet. Detta innebär att en karaktär kan inneha olika aktantroller i olika berättelsefaser, samtidigt som en och samma aktantroll kan innehas av olika karaktärer (jfr Rehnberg, 2014, s. 76). Vår analys bygger på Rehnbergs (2014) tolkning av modellen och utforskar i huvudsak rollerna *subjekt*, *objekt*, *drivkraft*, *hjälpare*, *givare* och *motståndare*.

Subjekt sammanfaller med den som strävar efter att uppnå något i en berättelse. I STF:s reseberättelser innehas subjektet uteslutande av den berättande svenska turisten, vars perspektiv och åtrå efter det icke-vardagliga alltså sammanfaller med idealläsarens. Den entitet som utgör föremålet för subjektets strävan innehar rollen *objekt*. Reseberättelsernas överordnade objekt är icke-vardagliga upplevelser i den svenska fjällvärlden. I denna grundläggande struktur innehar samer och mer allmänt det samiska rollerna *drivkraft*, *givare*, *hjälpare* och *motståndare*. Representationer av samer som annorlunda fungerar nämligen som en drivkraft för subjektets åtrå efter att uppleva något icke-vardagligt. Samer innehar rollen som givare i relation till subjektets strävan efter objektet: samerna 'ger' subjektet det åtråvärda objektet genom att iscensätta eller förkroppsliga det icke-vardagliga. I andra fall intar samer rollen som hjälpare, vilket innebär att de bistår subjektet i dess strävan efter det objekt som åtrås. Aktantrollen drivkraft formuleras huvudsakligen utifrån subjektets perception av samer, medan hjälpare och givare inbegriper en faktisk interaktion med det samiska. Rollen motståndare innehar samer framför allt i skildringar där de avviker från förväntade beteenden i rollen som hjälpare eller givare.

Vår affektiva diskursanalys opererar alltså på olika nivåer: på textnivå tillämpas aktantmodellen för att analysera hur relationen mellan den svenska turisten och samer representeras. Med stöd i affektteori tolkas representationerna med hänsyn till hur de bjuder in en ideal läsare till särskilda affektiva positioner. Den ideala läsarpositionen analyseras slutligen med stöd i postkoloniala teorier för att synliggöra det affektiva meningsskapandets sociala och ideologiska verkningar. I resultatredovisningen integreras dessa analytiska nivåer i en sammanhållen argumentation.

Innan själva resultatredovisningen tar vid, vill vi betona att studien ansluter till en forskningstradition som studerar ursprungsfolk "utifrån", d.v.s. genom ontologiska och epistemologiska föresatser som härrör ur västvärldens

intellektuella kanon (jfr Müller & Viken, 2017, s. 8). Vi vill också understryka att vi angriper vårt studieobjekt utifrån en privilegierad position som individer utan erfarenhet av kolonialt rotad diskriminering. Vi gör detta utifrån ett antagande om att forskningens imperativ är att öka kunskapen även om det som är oss socialt främmande (Kulick, 2019), så länge vi reflekterar över våra val, analyser och tolkningar i forskningsprocessen. Utan att ge sken av att vi kan förstå den samiska situationen ur ett inifrånperspektiv, riktar vi fokus mot STF:s kolonialt betingade retorik och dess sociala och ideologiska verkningar.

Resultat

Resultatet presenteras med hänsyn till de mest framträdande aktantroller som samer innehar i berättelserna och de affektiva potential som dessa aktualiserar i relation till den ideala läsarpositionen. De exempel som återges är valda för att illustrera större tendenser i hela materialet.

I rollen som drivkraft stärker samerna den ideala läsarens åtrå efter fjällen genom att förkroppsliga 'det autentiskt annorlunda'. I rollen som givare ger samerna subjektet den åtrådda upplevelsen, och möjliggör därmed känslor av fascination och tillfredsställelse. I rollen som hjälpare tillfredsställer samer subjektets förväntningar på konkret hjälp varigenom känslor av privilegierat välbefinnande möjliggörs, men också frustration när upplevelsen är att samer motarbetar snarare än hjälper subjektet.

Samer som drivkraft

Genom att inneha rollen drivkraft positioneras samer och det samiska som något åtråvärt ur subjektets perspektiv, och reseberättelsernas ideala läsarebjuds in till att dela denna åtrå. I vår analys lutar vi oss mot Deleuze & Guattari (1987), som menar att åtrå kan operera i relation till olika sociala företeelser och fenomen genom känslor såsom attraktion, lust, spänning och

njutning (jfr Cameron & Kulick, 2003). Åtrå till 'den andre' har också spelat en central roll i koloniala diskurser, inte minst i litteratur och reseberättelser som reproducerat de privilegierade subjektens kunskap om de koloniserade (Said, 1978). I reseberättelserna realiseras rollen drivkraft när subjektet reagerar på samiska levnadssätt och på samiska kroppar.

I vår korpus innehar samiska levnadssätt rollen drivkraft bland annat när "lapparnas" kultur representeras som essentiellt annorlunda.² Drivkraften förstärks genom att samernas existens beskrivs som en historisk och förmodern kvarleva. Detta illustreras med (1).

(1) Märkvärdigt är det emellertid och vemodigt att tänka på, huru dessa oförargliga hyperboreer, trots det att de icke äro utsatta för något förtryck, oupphörligt minskas till antalet, och att de om ett eller annat århundrade antagligen äro blott ett minne. (1890)

Genom att "dessa oförargliga hyperboreer" – en mytisk referens till Skandinavien ursprungsfolk – beskrivs som hotade trots att de inte är "utsatta för något förtryck" anknyter representationen till en föreställning om att samer utgör en svag och utdöende 'ras'. Denna föreställning var vanligt förekommande inom rasbiologin som präglade den allmänna kunskapen om samer vid den aktuella tiden (jfr Idevall Hagren, 2021). För en ideal läsare som är lojal med dåtidens tankegods förstärks därmed drivkraften att besöka fjällen och erfara samisk kultur innan det är för sent, samtidigt som denna position frikänns från känslor av skuld och ansvar inför hotet mot samernas existens. Denna drivkraft kan relateras till andra praktiker som legitimerades

---

² Vi använder benämningen *lappar* när vi refererar till STF:s användning av ordet. I andra fall använder vi *samer*.

genom föreställningen om att samer var utdöende, så som rasbiologiska kartläggningar och insamlande av samiska föremål.

Aktantrollen drivkraft realiserar också då samiska levnadssätt kontrasteras mot "våra" svenska traditioner. Detta illustreras med (2), som skildrar ett möte med "lappbarn" under en vistelse i ett "lappläger".

(2) Jag begaf mig nu till hvila, och insvept i sofsäcken och filtar betraktade jag genom tältöppningen några muntert sjungande och jublande lappbarn, som sprungo omkring i sina skinnrockar. De hade troligen varit på besök här och skulle nu begifva sig till sin föräldrakåta på andra sidan af den här mycket smala sjön. Att detta skedde vid en tid, då hos oss, enligt traditionen, spöken vandra omkring, bör naturligtvis icke uppväcka någon förvåning, – ty lapparna ha icke någon regelbunden softid såsom vi, för hvilka dagen är indelad i två hälfter. (1904)

I (2) framställs samiska levnadssätt som väsensskilt från "vårt" och därmed som en drivkraft efter icke vardagliga upplevelser. Utdraget skildrar en scen där samiska barn leker utanför en kåta. Att leken sker nattetid förklaras som normalt med hänvisning till att "lapparna ha icke någon regelbunden softid såsom vi". Genom pronomenet "vi" inbjuds en ideal läsare explicit till att dela subjektets perspektiv, och kontrasteringen mellan "lapparna" och "vi" implicerar att subjektets, tillika den ideala läsarens, kultur är associerad med regelbundenhet, medan samiska levnadssätt associeras med frånvaron av rutiner och ett slags icke-kultivering. I termer av affekt bidrar denna kontrastering till att positionera den ideala läsaren som fascinerad och förundrad inför det samiska. Denna iakttagelse går att relatera till tidigare insikter om hur samisk kultur tenderar att representeras som frikopplad från moderniseringsprocesser inom turismnäringen (Müller & Viken, 2017) och som ett slags oförvanskad länk till en förhistoria bortom kultivering.

Föreställningen om samer som icke-kultiverade eller primitiva knyter också den ideala läsarpositionen till ett kolonialt rotat kollektiv; i likhet med hur ursprungsbefolkningar har beskrivits utifrån dikotomin civiliserad–primitiv i koloniala diskurser (Loomba, 1998), definieras samerna i (2) utifrån mötet med den 'civiliserade' svensken.

Drivkraften att erfara en annorlunda och okultiverad samisk kultur yttrar sig även när samiska levnadssätt – huvudsakligen kopplade till hushållsskötsel – skildras i termer av smuts, snusk och fulhet. Detta illustreras med (3)–(4).

(3) Killingi är en rätt stor by, liggande på ömse sidor om Kaitomälfven. Inbyggarne äro af lapsk eller finsk härkomst och mycket fattiga; ingen kunde tala svenska. Mer än en af de timrade kojorna var fallfärdig, och snuskigheten inomhus var obeskriflig. (1895)

(4) Vi eldade under dessa nätter, så att gumman, som mådde förträffligt i sina pelsar, mer än en gång trodde, att vi skulle sätta eld på hela kåtan. Gumman var mycket nyter ['glad och pigg'], och vi hade ofta rätt roligt om kvällarna. Hon generade sig just ej mycket, och hennes begrepp om renlighet voro dunkla eller inga. Sedan man t. ex. sett henne ysta, tappade man matlusten för en god stund. (1895)

I (3) beskrivs en koja som "fallfärdig" och obeskrivligt snuskig och i (4) beskrivs en gummas kunskap om renlighet som "dunkla eller inga", vilket föranleder subjektet att tappa matlusten "för en god stund". Ur subjektets perspektiv förstärker dessa representationer drivkraften efter annorlunda upplevelser, och de bidrar till att forma en ideal läsarposition som äcklas och kanske förundras över det som framställs som samernas okultiverade levnadssätt.

Att osnygghet, smuts och fulhet konstituerar aktantrollen drivkraft går att förstå som en instans av vad Spurr (1993) beskrivit som den koloniala nedvärderingens strategi. Det är en strategi som konnoterar känslor av avsmak och äckel genom att framställa 'den andre' som befläckad och smutsig. Strategin upprätthåller en självbild av den egna kulturen som civiliserad och kultiverad. I fallet STF bidrar nedvärderingen av samer genom känslor såsom äckel och avsky till att positionera idealläsaren som kultiverad och förfinad, det vill säga en hierarkiskt överordnad position utifrån vilken nedvärdering är möjlig.

Det finns även exempel där berättelsernas subjekt möter samer som visar prov på kultiverade manér, vilket får subjektet att reagera med förvåning. I (5) fascinerar subjektet över "den oväntade ordningen och renligheten hos dessa lappar". Subjektets drivkraft att uppleva något extraordinärt hotas tillfälligt av att upplevelsen inte var den förväntade, men i narrativet hanterar subjektet detta genom att kontrastera sin överraskning över renliga samer mot det som är normalfallet, nämligen karaktäriseringen av "nybyggarlappar" som "otroligt osnygga".

(5) Jag öfverraskades af den oväntade ordningen och renligheten hos dessa lappar. I allmänhet äro ju nybyggarlappar otroligt osnygga, och detta framträder vida värre sedan de kommit i de väl tillbommade, timrade husen än när de bo i kåtor, där det intensiva genomdraget af frisk luft och rökens desinficerande inflytande förtager de värsta följderna af snusket. Att döma af förhållandena i Norra Sandnäset tyckes emellertid denna böjelse för osnygghet icke vara obotlig utan försvinna då de få lämplig undervisning i huru ett hem skall skötas. (1914)

Subjektets drivkraft och åtrå efter det icke vardagliga projiceras även på samiska kroppar genom utseende- och karaktärsbeskrivningar. Som instanser

av en kolonial diskurs *estetiseras* manliga samiska kroppar i drivkraftrollen då deras muskelstyrka, anletsdrag och fysiska karaktärsdrag beskrivs, medan kvinnliga kroppar snarare *erotiseras* som (oväntat) vackra och attraktiva (jfr Spurr, 1993, s. 43ff, 170ff).

Att samiska manskroppar skildras med estetisk hänförelse ser vi i (6), där lappen Mikkeli karaktäriseras som praktfull, ståtlig och estetiskt tilltalande genom värderande ord som ”lång”, ”välväxt”, ”distingerad”. Dragen framställs som autentiska eller typiska genom formuleringen ”på [...] lappars öfriga vis”.

(6) Tillhörande Kautokseintypen är han [lappen Mikkeli] lång, välväxt, i sätt ett stycke af en gentleman, ser afgjordt distinguerad ut med sitt korpsvarta, lockiga hår, sina bruna, strålande ögon, sin friska ansigtsfärg och sina på finnars (Kvaener) och lappars (Finner) öfriga vis elfenbensblanka, hvita tänder.

[...]

Mikkeli [...] har till syster den vackraste lappflicka, jag någonsin sett: lång är hon smidig, af skidlöpning och pulkaåkning gymnastiserad kropp har hon, djupa, drömmande som ziguenerskans äro hennes ögon. (1891)

I kontrast till representationen av Mikkeli, skildras hans syster som ”den vackraste lappflicka, jag någonsin sett” och som ”lång”, ”smidig”, ”gymnastiserad”. Med sexuell underton positioneras hon som attraktiv när hennes ögon beskrivs som ”djupa, och drömmande som ziguenerskans”. Referensen till ”ziguenerskans” ögon förstärker en trop om den kvinnliga vilden som förförisk och knyter på så vis konstruktionen åtråvärda samiska kroppar till en kolonialt rotad förståelseram (jfr Said, 1978; Spurr, 1993).

När äldre samer innehar rollen drivkraft aktualiseras känslor av avsmak snarare än attraktion. I (7) skildras subjektets möte med en grupp ”fjällfolk”, vars ”hyfsning” och ”snygghet och prydighet och kläder” värderas positivt. I likhet med (6) värderas en ”lappflickas” utseende som ”nästan »fördelaktigt»”, d.v.s. genom ett slags sexualiserad åtrå. Detta kontrasterar exemplets avslutning, där utseendet hos gummor och ”urhistoriska lapptyper” beskrivs som ”knaggliga, bruna och skrynkliga som stekta äpplen”. Subjektets drivkraft till äldre samers kroppar representeras alltså med ett bildspråk som konnoterar förruttnelse och förmultning. En ideal och lojal läsare bjuds därmed in till att känna avsmak snarare än attraktion.

(7) Öfver hufvud taget företedde fjällfolket vid Kålåsen en oväntadt hög grad af hyfsning: snygghet och prydighet i kläder lemnade föga eller intet öfrigt att önska [...] ett par af lappflickorna hade ett nästan »fördelaktigt» utseende. Men så fick man ock å andra sidan, isynnerhet bland gummorna, se riktigt urhistoriska lapptyper, knaggliga, bruna och skrynkliga som stekta äpplen.
(1890)

När subjektet i reseberättelserna förhåller sig till det samiska som drivkraft bjuds den ideala läsaren in till delvis motstridiga känslor av attraktion, hänförelse och äckel. Dessa känslor förenas i en kolonial åtrå efter det extraordinära och icke vardagliga. I detta perspektiv blir det möjligt att begrunda de affektiva potentialens sociala och ideologiska verkningar. De till synes motstridiga känslorna positionerar idealläsaren som civiliserad, traditionsbunden och kultiverad. Uttryckt annorlunda bidrar känslor till att positionera den svenska turistidentiteten som överordnad det samiska. Den svenska turisten representerar den civiliserade världen, medan estetiseringen av samerna – såväl de positivt som de negativt konnoterade kommentarerna om deras utseende – stereotypiserar samer som annorlunda och okultiverade.

Samer som hjälpare

När subjektet strävar efter att nå objektet i reseberättelserna tilldelas samerna rollen som hjälpare. Som mottagare av hjälpen använder subjektet samers arbetskraft, kunskap och gästvänlighet för att komma framåt på sin väg mot objektet.

I relationen mellan subjekt och hjälpare realiseras affektiva potential som kan kopplas till subjektets utvärdering av hjälpen. Det subjekt som tar hjälp av samisk arbetskraft representeras som tillfreds medan det subjekt som får hjälp genom samers kunskap eller gästvänlighet uttrycker tacksamhet, trygghet och tillit. När hjälpen uteblir står den affektiva potentialen i kontrast till de känslor som uteblir, och subjektets relation till samer präglas då snarast av frustration och besvikelse.

Att subjektet tar hjälp av samisk arbetskraft är vanligt förekommande. Hjälpen framställs i många fall som självklar och kommenteras inte:

(8) I Jokkmokk gjordes en del smärre uppköp och engagerades för sommararbetena lappen Anders Påggo, som händelsevis var i »sta'n». (STF 1898)

Att hjälparrollen tas för given kan förstås som en manifestation av subjektets syn på samer som servicepersonal och en förväntan på att bli betjänade på ett diskret och omärkbart sätt (jfr Thurlow & Jaworski, 2011). I berättelserna framgår ofta hur mycket subjektet betalar för hjälpen; kommersialiseringen och subjektets förväntan på att kunna köpa tjänster skapar utrymme för samer att inta rollen som hjälpare. Den ideala läsaren bjuds alltså in till ett känsloläge som härrör ur en utvärdering av huruvida samer tillfredsställer särskilda turistbehov. I ett vidare perspektiv ansluter denna position till en diskurs om kolonistörens rätt till koloniserade områden (Idevall Hagren,

2021, s. 9). I reseberättelserna tas det för givet att både Sápmi och samerna tillhör Sverige; formuleringar som ”våra lappar” är exempelvis vanliga. Berättelsernas subjekt tillskriver sig på så vis äganderätt i förhållande till objektet varigenom det framstår som självklart att samer ska hjälpa subjektet i dess strävan. När subjektet inte får den förväntade hjälpen och tillfredsställelsen, inverteras den affektiva potentialen på ett sätt som bjuder in till känslor av frustration eller besvikelse.

(9) Här mötte oss de lappar, Hamberg engagerat för sommaren, Amma Grufvisare, Pavva Lars Tuorta och Anta Pirak. Det var ursprungligen aftaladt, att de skulle haft ett nödigt antal klöfjerenar, härkar, med sig. Genom något missförstånd var så ej förhållandet. Amma och Anta sändes därför upp till trakterna kring Vastenjaure och Virijaure för att uppsöka några lappar, särskildt Aira, Jokkmokks rikaste lapp, och af dem uppköpa renar. (STF 1898)

Frånvaron av tillfredsställelse framträder i beskrivningen av den hjälp som subjektet förväntar sig men inte får. Samerna ”skulle haft ett nödigt antal klöfjerenar, härkar, med sig”, och subjektet konstaterar besviket att det var ”ej förhållandet”. För att återställa ordningen skickas hjälparna i väg för att skaffa det som behövs. Exemplet illustrerar hur aktantrollen hjälpare bjuder in den ideala läsaren till en privilegierad position; samernas hjälp representeras som ett medel för turistens välbefinnande (jfr Thurlow, 2016, s. 496) och i förlängningen tillfredsställelse över att kunna nå sitt objekt. Samtidigt blir det möjligt att ställa krav på samerna utifrån denna position. Läsaren förväntas kunna kräva av samerna att de uppfyller den roll de tillskrivs. När samerna frångår den tillskrivna rollen uppmärksammas detta i texten, vilket dels möjliggör en känslomässig reaktion, dels bidrar till att forma den svenska turistidentiteten som överordnad.

Förutom hjälp i form av arbetskraft förväntar sig berättelsernas subjekt att få använda samers boplatser för logi, och många gånger framställs det som en självklarhet att subjektet ska bli bjuden på mat och kaffe och få tillgång till den utrustning som krävs i fjällen. Här finns dock en ambivalens inbyggd i hjälparrollen; subjektet är på samma gång överordnad och beroende av samernas hjälp, vilket blir tydligt när subjektet tar hjälp av samers kunskap (10–11). Relationen formas av olika känslolägen som kan förstås som motiv till och reaktioner på mottagandet av samisk kunskap. I (10) framgår att de trakter subjektet rör sig i inte finns med på befintliga kartor, vilket gör subjektet beroende av samerna.

(10) Denna väg hade ingen af oss gått förr, men med några anvisningar af lappen Fjällström, som här »getar» kreaturen, hade vi dock vägen klar för oss. [...] Lappen lade på stenhällen upp en reliefkarta öfver den väg vi skulle taga. Kol skulle betyda fjäll, kvistar: åar och bäckar, löf: sjöar etc., och genom att rita af denna karta fingo vi vägen klar för oss. Dessa trakter ligga, som bekant, utanför kartan n:r III, som utgifvits af Sv. Turistföreningen. (1901)

(11) Molnmassor vältra ständigt från väster in öfver Alledalen, som ser ut som en väldig, ångande kittel; då och då blottas någon skarp, sollyst fjällbrant, som i nästa ögonblick åter uppslukas af snötöcket. Men skidorna glida godt på det nu jämna och hårda snötäcket, glättadt af frostkristaller, och Nia lotsar lugnt och säkert genom dimman. (1912)

I (11) framkallar subjektet uppskattande känslor genom bedömningar av hjälparens kunskap och beteende; beskrivningen av hur Nia ”lotsar lugnt och säkert genom dimman” aktualiserar känslor av trygghet och tillit till samens förmåga att vägleda i det för subjektet okända landskapet.

Den tvetydiga relationen mellan subjekt och hjälpare kan med Bhabha (2012) förstås som en ambivalens som möjliggör motståndspositioner. När samer representeras som hjälpare finns nämligen exempel på hur hierarkin mellan turist och same omförhandlas. I STF 1891 återberättar subjektet en händelse där en turist som försökt sig på att åka i en *kerres*, en slags släde, råkar i nöd och blir släpad över snön. Samen Mikkeli Nekkelas reaktion beskrivs som att han “road skrattade åt frispektaklet” och hur han “beskäftigt lopp till och skulle ‘hjälpa’ den stackars främlingen”. I exemplet är det Mikkeli – satt i rollen som hjälpare – som förlöjligar en turist. Diskrepansen mellan aktantrollen och dess förväntade funktion och tillhörande förväntan på tillfredsställelse tillskriver tillfälligt samens rollen som motståndare, varigenom frustration och besvikelse aktualiseras som affektiva potential. I narrativet fyller motståndarrollen emellertid främst en komisk funktion; subjektet når sitt mål och samerna orsakar aldrig något reellt hinder för subjektet i sin strävan. Detta hänger ihop med att berättelsens subjekt sammanfaller med den svenska turistens perspektiv, som ramar in händelsen som en scen som den ideala läsaren kan njuta av och åtrå.

Samer som givare

Givare är den aktantroll som ger objektet till subjektet. När samer innehar denna roll uppgår de i och förkroppsligar tillfälligt själva objektet och tillfredsställer på så vis subjektet i sin strävan. Givarrollen realiseras genom skildringar av subjektets möte med samer och genom subjektets bedömning av sådana upplevelser.

Givarrollen kommer till uttryck på två sätt: dels när subjektet bedömer sitt visuella intryck av samer, dels när subjektet positioneras som fascinerad åhörare av samiska berättelser. Genom detta narrativa mönster bjuds den ideala läsaren in till känslor av åtrå och fascination inför det samiska, men också till en förväntan på att bli tillfredsställd i sin strävan efter det icke-

vardagliga. Den ideala läsarpöositionen är alltså behäftad med privilegiet att ställa känslomässiga krav på tillfredsställelse.

Exempel (12) illustrerar hur givarrollen realiseras när subjektet gör bedömningar av sina visuella synintryck. Metaforen *tavlan* – frekvent förekommande i korpusen – används när subjektet bedömer sitt visuella intryck av samer, och bidrar till en estetisk objektifiering av samerna, där synintrycken överförs i bildlig betydelse till tavlan som fysiskt objekt. Metaforen konnoterar synintrycket som vackert och hänförande, och den ”tafla ur lapparnes naturliga lif” som subjektet beskriver i (12), positionerar samerna som givare; samerna erbjuder subjektet tillfredsställelse över att erfara estetisk skönhet, samtidigt som det är subjektet som definierar denna skönhet.

(12) Här fingo vi nu tillfälle se en tafla ur lapparnes naturliga lif. Där ha vi en lapp, hvars gråa hår tydligt ger vid handen en hög lefnadsålder. Hans smidiga rörelser och ifrigt spanande blickar förråda dock ännu lif och kraft. Han sänder med styrka iväg lasson, hvilken i den täta skogen af horn dock träffar den rätta, och snart har han halat in till sig en motsträfvig ko, som af den handfasta lappkvinnan tages om hand och mjölkas. (1901)

Exempel (12) illustrerar hur samisk kultur representeras som åtråvärd med ord som konnoterar autentisk ‘samiskhet’: “naturlig”, “lapp”, “lasso”, “horn”, “ko” och “lappkvinna” (jfr Westberg, 2019). Detta är ett centralt retoriskt grepp i koloniala reseberättelser (Spurr 1993), och de aktuella ordvalen kan förstås som det Bhabha (2012, s.102, jfr Said, 1978) beskrivit som en projicerad ”site of dreams, images, fantasies, myths, obsessions and requirements”, varigenom subjektet – och i förlängningen den ideala läsaren – får sina föreställningar om och känslor inför samerna bekräftade genom att själv forma dem.

Den autenticitet som tavel-metaforen aktualiserar bjuder in den ideala läsaren till känslor av både åtrå och fascination, samt tillfredsställelse över att bevittna en scen som är äkta och vacker. Dessa affektiva potential hittar sin intertextuella klangbotten i en kolonial övervakningsretorik som appellerar till känslor av makt och kontroll (Spurr, 1993; Pratt, 2007; Bhabha, 2012). Detta kan jämföras med vad Urry (1990) benämner ”the tourist gaze”, där blicken inrymmer de förväntningar på autentiska upplevelser som subjektet har i mötet med ursprungsbefolkningar. De affektiva potential som aktualiseras genom givarrollen bjuder alltså in den ideala läsaren till en privilegierad position, vilket förstärker turistens i övrigt materiellt och ekonomiskt betingade fördelar (jfr Thurlow, 2016). Vidare kan tavel-metaforen ses som en instans av nationalromantiska ideal; skildringar som appellerar till känslor av hänförelse och fascination var centrala i den nationalromantiska litteratur och konst som producerades vid skarven mellan 1800- och 1900-talet (Facos, 1998).

Givarrollen aktualiseras även i samband med att samer representeras som fotografiska objekt. Utöver att många reseberättelser innehåller foton av samer och samiska miljöer, representeras själva fotograferandet som en del av reseberättelsen. I (13) planerar subjektet att fotografera samer mot deras vilja. Subjektet vittnar strax innan citatet att han står inför “ett för mig särdeles spännande moment”. Väl medveten om samernas motvilja att bli fotograferade beskrivs en katt-och-råttalek, där subjektet med list försöker ta ett foto av de motvilliga samerna. Exemplet illustrerar växlingen mellan rollerna givare och motståndare. Subjektets förväntan på att samerna ska tillfredsställa hans åtrå genom att posera, lämnar utrymme för motstånd som hindrar subjektet att nå sitt mål.

(13) För att afvända uppmärksamheten från mina förehafvanden fick en af sällskapet i uppdrag att medelst teckenspråk söka underhålla sig med lapparna, medan jag drog mig en bit ifrån och

gjorde i ordning min kamera. Inriktningen blef nog både si och så, ty jag måste knäppa af ögonblickligen; man hade märkt min afsikt, och flykten var vild och hastig. På en gång voro alla som bortblåsta, gömda bakom och inuti de skyddande kåtorna. (1908)

Motståndet öppnar upp för besvikelse och frustration som potential och ambivalens i relationen mellan subjektet och samerna. Den tillfälliga maktkampen eggjar subjektet till att ta snarare än att få objektet. Som en instans av diskursiv övervakning bjuder subjektets beslutsamhet att fotografera motvilliga samer in till känslor förknippade med kontroll och beslutsamhet. Dessa affektiva potential måste i sin tur förstås i ljuset av fotografi som ett föreställt objektivt medium för kolonial, rasbiologisk och antropologisk klassificering av samer och andra "raser" (Broberg, 1995). Det går således att argumentera för att den fotografiska praktikens intertextualitet med dåtidens vetenskapliga praktiker förstärker affektiva potential kopplade till makt och kontroll för den ideala läsaren. Fotograferingsförsöket kan också förstås som att samerna tillskrivs ett löjeväckande potential ur subjektets perspektiv, vilket var ett vanligt inslag i koloniala reseberättelser (jfr Idevall Hagren, 2021, s. 7). Samernas motstånd roar subjektet och fungerar som ett spänningsmoment i narrativet.

Givarrollen aktualiseras också när samer ger subjektet autentiska upplevelser i form av muntliga berättelser. Subjektet positioneras som både fascinerad inför en annorlunda och exotisk upplevelse, och tillfredsställd över att ha nått sitt åtråvärda objekt. I (14) återges en berättelse om jakt. Påggo, samens som berättar, blir översatt av Anti från "lapska" till svenska, och Antis historia blir i sin tur tolkad av subjektet som skriver ner den i sin reseberättelse. Inbäddningen av de samiska rösterna förpackar samernas berättelser till ett objekt som formas av subjektets intryck; visserligen representeras samers röster, men de tolkas genom subjektet (jfr Said, 1978).

(14) Det gällde att hålla modet uppe, och Påggo måste tala om historier. Som han redde sig klint med svenskan, talade han lapska, och Anta var tolk. Han berättade om en björnjakt, som han varit med om vid Stora Sjöfallet, och om en vargjakt, vid hvilken han själf varit den, som rände fatt vargen och dödade honom med sitt spjut. Vargens tjut, då han kände det inträngande spjutet, härmades ytterst realistiskt. Efter det Påggo undrat, om det var sant, att djuren fordom kunde tala, jojkede han för oss björnens sång, då denne går i ide. Jojkningen var ett egendomligt gnolande, en sång utan ord, mest påminnande om en säckpipas toner. (1898)

I (14) ger de samiska rösterna något åtråvärt till subjektet, nämligen en inblick i föreställt autentiska och icke-vardagliga levnadssätt, såsom jaktkamper och forntida kunskaper om djur. Den avslutande representationen av jojken som ett "egendomlig gnolande" bidrar till att samerna tillskrivs en givarroll som tillfredsställer subjektets föreställning om och förväntningar på samerna som de autentiska och annorlunda 'andra'.

Avslutande kommentar

Vår analys har visat hur STF:s reseberättelser etablerar samiskhet som något som tillfredsställer den svenska turistens åtrå efter icke-vardagliga upplevelser. Åtrån efter det samiska materialiseras i spänningen mellan berättelsernas narrativa struktur och den svenska turistens kolonialt och rasbiologiskt rotade förväntningar på sitt möte med 'den andre'. Genom att subjektet relateras till samer via rollerna drivkraft, hjälpare och givare och i viss utsträckning motståndare, möjliggörs en svensk turistidentitet som konstitueras av delvis motstridiga känslor.

Analysen visar hur en central sakprosagenre för den tidiga ursprungsturismen utövar ideologiskt arbete genom att positionera den svenska turisten affektivt.

Åtrån tar sin form när 'samiskhet' identifieras som något som kommer med ett löfte om tillfredsställelse och njutning, och som en manifestation av det som läsaren saknar. I detta perspektiv blir turismkonsumtion rättfärdigad och eftertraktad, och för den ideala läsaren framstår det som motiverat att ställa krav på att samer ska tillfredsställa dennes åtrå. Detta pekar mot möjliga uppslag att utforska hur sakprosatexter verkar ideologiskt i andra sociala praktiker som motiveras genom sin konstruktion av åtråvärda objekt och löftet om tillfredsställelse och njutning. Den narrativa struktur som analysen blottlagt på textnivå är nämligen inte unik för tidig ursprungsturism, utan vittnar snarare om ett grundläggande turistnarrativ som handlar om hur åtrån efter det icke vardagliga tillfredsställs i mötet med andra kulturer och människor. Vi kan därför vänta oss att möta liknande mönster i reseberättelser från andra historiska och nutida kontexter. Däremot kommer de affektiva positionerna att skilja sig åt; de affektiva potential som de analyserade reseberättelserna aktualiserar går omöjligt att särskilja från de koloniala och rasbiologiska diskurser om samer som dominerade runt sekelskiftet 1900.

För att fånga den ideala, affektiva läsarpå position som reseberättelserna bjuder in till har vi läst *med* texterna genom att anlägga ett perspektiv som är strategiskt lojalt med texterna. Detta har gjort det möjligt att synliggöra hur representationernas attraktionskraft hänger ihop med att de bjuder in till privilegierande känslor. Antagandet att affekt är en intersubjektiv praktik påbjuder dock en reflektion över ambivalens och tvetydighet (jfr Bhabha, 2012). I det representerade mötet mellan turist och samer tycks subjektet få kämpa med att tilldela samer rollen som givare, hjälpare och drivkraft: samerna vägrar bli fotograferade, gör sig lustiga över turisten som behöver hjälp och de uppfyller inte subjektets föreställningar om utseende och uppträdande. Analysen har dock visat hur eventuell ambivalens avvärjs genom subjektets retoriska övervakning, och hur denna säkrar subjektets känsla av kontroll och makt.

Vi har också läst *mot* texterna genom att synliggöra hur de affektiva positionerna relaterar till kolonialt och rasbiologiskt rotade hierarkier. Den koloniala kontext som omgärdar årsskrifterna framträder tydligast när de kontrasteras mot andra representationer. Avslutningsvis gör vi därför en utblick genom att växla intersubjektiv tolkningsram. Vi gör detta med hjälp av Elin Anna Labba, som skildrar samiska erfarenheter av den svenska statens tvångsförflyttningar vid 1900-talets början. Bland Labbas intervjuer med äldre samer återfinns följande skildring:

Mot slutet av höstsommaren kommer turistföraren från Romsa med besked om att den sista båten är på väg in. Långa dollarturister trampar stigen upp till dalen. Ándom Ovlá försöker hålla sig i bakgrunden när de kommer. För att få bo kvar på marken får de ta in renarna och visa upp dem. Värst är det när de vill klappa på deras kläder eller låna koltar och posera, eller köpa deras kisor [sic] och ägodelar. De ber dem klättra upp på kåtan och ställer upp barnen på rad. Det har hänt att de har stått omringade och knappt kunnat röra sig och ändå blir turisterna ofta upprörda när de vill ha betalat för bilderna. Barnen säljer glatt spetsiga brevknivar och kvinnorna radar upp påsar i skinn. Turistsaker. De gör en bra förtjänst (Labba, 2020, s. 79)

Citatet vittnar om att ursprungsturism var en påtvingad praktik som ger upphov till ambivalens. Att tvingas iscensätta turistens bild av 'den autentiske andre' frammanar något som liknar förnedring och skam, men också ilska över att tas för given och inte kunna förvänta sig ekonomisk kompensation. Samtidigt går citatet att tolka som ett slags acceptans över turism som ekonomisk källa och som uttryck för en slags ömsesidig åtrå; samer vill tjäna pengar på turistens åtrå efter det autentiska, men inte reduceras till ett objekt som låter sig klappas och fotograferas. Detta sätter slutligen ljuset på att det analytiska perspektiv som denna artikel anlagt bara är ett av flera möjliga, och

relevansen i att framgent granska ursprungsturism ur olika kritiska perspektiv och med hänsyn till olika subjektiviteter.

Källmaterial

”S-s.” (1886). Reseskildringar från höga Norden. Svenska Turistföreningens årsskrift. Almqvist & J. Wiksell’s Boktryckeri.

”J. W.” (1890). En färd till Kåläsens lappkapell, Anjeskutan och Stiklestad. Svenska Turistföreningens årsskrift. Wahlström & Widstrand.

Samzelius, H. (1891). Tillbaka över högfjällen. Svenska Turistföreningens årsskrift. Wahlström & Widstrand.

”N. A. S.” (1895). Genom Lule lappmark till Ofoten. Svenska Turistföreningens årsskrift. Wahlström & Widstrand.

Cleve, A. & Paijkull, L. (1896). Genom Lule lappmark. Svenska Turistföreningens årsskrift. Wahlström & Widstrand.

Winge, K. (1898). Sommarlif i högfjällen. Svenska Turistföreningens årsskrift. Wahlström & Widstrand.

Magnusson, G. Till fjälls på en vecka. Svenska Turistföreningens årsskrift. Wahlström & Widstrand.

Gerngross, A. (1904). En utflykt till Lappland och bestigning av Kebnekaise. Svenska Turistföreningens årsskrift. Wahlström & Widstrand.

Kleman, E. (1908). Till lappläget vid Pålnoviken. Svenska Turistföreningens årsskrift. Wahlström & Widstrand.

”Fjällmannen n:o 11” (1910) En vecka i Jämtlands fjälltrakter. Svenska Turistföreningens årsskrift. Wahlström & Widstrand.

Wahlstedt, A. (1912). En vinterexpedition till Kebnekaise. Svenska Turistföreningens årsskrift. Wahlström & Widstrand.

Forslund, K-E. (1913). Till Storvättmeshogna och Idrelapparna. Svenska Turistföreningens årsskrift. Wahlström & Widstrand.

Sandström, J. W. (1914). Vintertur i Lappmarken. Svenska Turistföreningens årsskrift. Wahlström & Widstrand.

Litteratur

Anderson, B. (1983). *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*. Verso.

Ahmed, S. (2014). *The cultural politics of emotion* (Reprinted). Edinburgh Univ. Press.

Baglo, C. (2011). *På ville veget? Levende utstillinger av samer i Europa og Amerika*. Universitetet i Tromsø.
<https://munin.uit.no/handle/10037/3686>

Bhabha, H. K. (2012). *The location of culture*. Routledge.

Broberg, G. (1995). *Statlig rasforskning. En historik över Rasbiologiska institutet*. Natur & kultur.

Cameron, D., & Kulick, D. (2003). *Language and sexuality*. Cambridge Univ. Press.

Cohen, E. (1988). Authenticity and commoditization in tourism. I: *Annals of Tourism Research* 15(3), 371–386. [https://doi.org/10.1016/0160-7383\(88\)90028-X](https://doi.org/10.1016/0160-7383(88)90028-X)

Duchêne, A., & Heller, M. (Red.). (2012). *Language in late capitalism: Pride and profit* (Vol. 1). Routledge.

Erlandson-Hammargren, E. (2006). *Från alpromantik till hembygdsromantik. Natursynen i Sverige från 1885 till 1915, speglad i Svenska turistföreningens årsskrifter och Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige* [Doktorsavhandling]. Lund Universitet.

Facos, M. (1998). *Nationalism and the Nordic imagination: Swedish art of the 1890s*. University of California Press.

- Fleig, A., & von Scheve, C. (Red.). (2020). *Public spheres of resonance: Constellations of affect and language*. Routledge.
- Fur, G. (2016). Always already cosmopolitan—Indigenous peoples and Swedish modernity. I K. Bhambra Gurminder & J. Narayan (Red.), *European cosmopolitanism. Colonial histories and postcolonial societies*. Routledge.
- Glapka, E. (2019). Critical affect studies: On applying discourse analysis in research on affect, body and power. I: *Discourse & Society* 30(6), 600–621. <https://doi.org/10.1177/0957926519870039>
- Greimas, A. (1966). *Semantique structurale. Recherche de méthode*. Larousse.
- Hagström Yamamoto, S. (2010). *I gränlandet mellan svenskt och samiskt: Identitetsdiskurser och förhistorien i Norrland från 1870-tal till 2000-tal* [Doktorsavhandling]. Uppsala universitet.
- Hägglund, M., Schilar, H., & Keskitalo, E. C. H. (2019). How is ‘Sámi tourism’ represented in the English-language scholarly literature? I: *Polar Geography* 42(1), 58–68.
- Idevall Hagren, K. (2020). Nature, modernity, and diversity: Swedish national identity in a touring association’s yearbooks 1886–2013. I: *National Identities* 23(5), 473–490. <https://doi.org/10.1080/14608944.2020.1803819>
- Idevall Hagren, K. (2021). Othering in discursive constructions of Swedish national identity, 1870-1940. I: *Critical Discourse Studies*. Online first. <https://doi.org/10.1080/17405904.2021.1918195>
- Kolbe, W. (2018). Inledning: Turismhistoria i Norden. I W. Kolbe (Red.), *Turismhistoria i Norden* (s. 7–16). Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svenskfolkkultur.
- Kramvig, B. (2017). Orientalism or Cultural Encounters? Tourism Assemblages in Cultures, Capital and Identities. I A. Viken & D. K. Müller (Red.), *Tourism and indigeneity in the Arctic* (s. 50–68). Channel View Publications.
- Kulick, D. (2019). *A death in the rainforest: How a language and a way of life came to an end in Papua New Guinea*. Algonquin Books of Chapel Hill.

- Janks, H. (2010). *Literacy and Power. Language, Culture, and Teaching*. Routledge.
- Ljungström, O. (2004). *Oscariansk antropologi: Etnografi, förhistoria och rasforskning under sent 1800-tal*. Gidlunds förlag.
- Loomba, A. (1998). *Situating colonial and postcolonial studies*. Routledge.
- Machin, D. (2016). The need for a social and affordance-driven multimodal critical discourse studies. I: *Discourse & Society* 27(3), 322–334.
<https://doi.org/10.1177/0957926516630903>
- Milani, T. M., & Richardson, J. E. (2020). Discourse and affect. I: *Social Semiotics* 1–6. <https://doi.org/10.1080/10350330.2020.1810553>
- Müller, D. K., & Viken, A. (2017). Indigenous Tourism in the Arctic. I D. K. Müller & A. Viken (Red.), *Tourism and indigeneity in the Arctic* (s. 3–15). Channel View Publications.
- Mörkenstam, U. (1999). *Om ”Lapparnes privilegier”: Föreställningar om samiskhet i svensk samepolitik 1883-1997* [Doktorsavhandling]. Stockholm universitet.
- Nordin, J. M., & Ojala, C. G. (2018). Collecting, connecting, constructing: Early modern commodification and globalization of Sámi material culture. I: *Journal of Material Culture* 23(1), 58–82.
<https://doi.org/10.1177/1359183517741663>
- Pratt, M. L. (2007). *Imperial eyes: Travel writing and transculturation*. Routledge.
- Rehnberg, H. S. (2014). *Organisationer berättar: Narrativitet som resurs i strategisk kommunikation* [Doktorsavhandling]. Uppsala universitet.
- Thurlow, C., & Jaworski, A. (2010). *Tourism discourse: Language and global mobility*. Palgrave Macmillan.
- Tønnesson, J. L. (2012). *Hva er sakprosa*. Universitetsforlaget.
- Said, E. (1978). *Orientalism: Western concepts of the Orient*. Pantheon.

- Spurr, D. (1993). *The rhetoric of empire: Colonial discourse in journalism, travel writing, and imperial administration*. Duke University Press.
- Seiler Brylla, C., Westberg, G., & Wojahn, D. (2018). C som i kritik: Kritiska perspektiv inom text- och diskursstudier. I D. Wojahn, C. Seiler Brylla, & G. Westberg (Red.), *Kritiska text- och diskursstudier* Vol. 6, s. 9–36. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:sh:diva-34677>
- Svenonius, F. (Red.). (1886). *Svenska Turistföreningens årsskrift*. R Almqvist & J Wiksell's boktryckeri.
- Urry, J. (1990). *The tourist gaze: leisure and travel in contemporary societies*. Sage.
- Viken, A., & Müller, D. K. (2006). Introduction: Tourism and the Sámi. I: *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism* 6(1), 1–6.
- Westberg, G. (2019). Klädsam autenticitet: Om det äkta som resurs och vara. I: *Sakprosa* 11(7), 1–34. 10.5617/sakprosa.6990
- Westberg, G. (2020a). All makt åt folket! Om populism som affektiv stil. I S. Haapamäki, L. Forsman, & L. Huldén (Red.), *Svenskans beskrivning 37. Förhandlingar vid trettiosjunde sammankomsten Åbo 8-10 maj 2019*, Vol. 2020, s. 345–358. Åbo Akademi.
- Westberg, G. (2020b). Corona, vaghet och skam: Om myndighetskommunikation och affekt på sociala medier. I: *Språk & stil NF* 30, 5–31. 10.33063/diva-427673
- Westberg, G. (2021a). Affect as a multimodal practice. I: *Multimodality and Society* 1(1), 20–38. <https://doi-org.db.ub.oru.se/10.1177/2634979521992734>
- Westberg, G. (2021b). Desiring the indigenous: Affective commodification of the Sámi. I: *Social Semiotics*, Online first, 1–18. <https://doi.org/10.1080/10350330.2021.1942824>
- Westberg, G. (2021c). Affective rebirth: Discursive gateways to contemporary national socialism. I: *Discourse & Society* 32(2), 214–230. <https://doi.org/10.1177/0957926520970380>